

Силабус освітнього компонента

Програма навчальної дисципліни

Етносоціологія

Шифр та назва спеціальності

054 - соціологія

Інститут

ННІ Соціально-гуманітарних технологій

Освітня програма

Соціологія управління

Кафедра

Соціології і публічного управління (054)

Рівень освіти

Бакалавр

Тип дисципліни

Спеціальна (фахова), вибіркова

Семестр

8

Мова викладання

Українська,

Викладачі, розробники

Шанідзе Надія Олександрівна

nashanidze@ukr.net

Кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології і публічного управління.

Авторка понад 60 наукових і навчально-методичних публікацій.

Провідна лекторка з курсів «Соціологія управління», «Теоретична соціологія XXI століття», «Крос-культурні комунікації» «Соціологія мови», «Соціологія особистості та девіантної поведінки», "Методологія та методи роботи з персоналом", "Філософія економічної діяльності"

[Детальніше про викладача на сайті](https://web.kpi.kharkov.ua/sp/)

[кафедри](https://web.kpi.kharkov.ua/sp/)<https://web.kpi.kharkov.ua/sp/>

Загальна інформація

Анотація

Курс охоплює питання, пов'язані з соціальним дослідженням особливості етносів та їх представників, закономірності, джерела і чинники етнічної свідомості та самосвідомості, міжетнічні відносини та конфлікти. Під час його вивчення студенти знайомляться з теоретичними підходами етнічної соціології, вивчають сутність об'єкту й предмету етносоціології, функції та структуру даної науки та навчальної дисципліни; методи, які використовуються в етносоціології у пізнавальному процесі; категорії та поняття «етнос», «етнічність», «етнічна ідентичність», «етногенез», «нація», «діаспора», «етнічні конфлікти»; основні підходи до розуміння етносу, структурні елементи етносу, різноманіття етнічних груп; роль і значення етнонаціональних процесів на сучасному етапі розвитку українського суспільства; різні точки зору і концепції етносоціального характеру в соціологічній науці.

Мета та цілі дисципліни

Вивчення комплексу значущих в житті суспільства явищ, що пов'язані з існуванням та взаємодією етносів і етнічних груп, опанування студентами відповідних знань та навичок для успішної професійної діяльності

Формат занять

Лекції, практичні заняття, самостійна робота, консультації. Підсумковий контроль –екзамен.

Компетентності

Здатність діяти соціально відповідально та свідомо (ЗК06).

Здатність аналізувати соціальні зміни, що відбуваються в Україні та світі в цілому (СК03).

Здатність аналізувати соціальні відносини та ефективність соціальних комунікацій, здійснювати соціологічне забезпечення управління в окремих сферах їх існування (СК12)

Результати навчання

РН03. Застосовувати положення соціологічних теорій та концепцій до дослідження соціальних змін в Україні та світі.

РН04. Пояснювати закономірності та особливості розвитку і функціонування соціальних явищ у контексті професійних задач.

РН 15. Знати специфіку регулювання соціальними відносинами, вміти здійснювати соціологічний супровід управлінської діяльності в різних сферах суспільного життя як в умовах сталого розвитку суспільства, так і при наявності небезпеки, кризи й загострення ризику.

Обсяг дисципліни

Загальний обсяг дисципліни 120 год. (4 кредитівECTS): лекції – 20 год., практичні заняття – 20 год., самостійна робота – 80 год.

Передумови вивчення дисципліни (пререквізити)

Загальна соціологія, Історія соціології, Сучасні соціологічні теорії, Соціологія культури

Особливості дисципліни, методи та технології навчання

Під час викладання курсу застосовуються мультимедійні засоби, проектна і командна робота. На практичних заняттях застосовується проектний підхід, заплановано самостійну розробку проектів щодо актуальних питань розвитку етнічних відносин в сучасному світі, ділову гру з моделювання етнічних конфліктів та засобів їх вирішення.

Програма навчальної дисципліни

Теми лекційних занять

Тема 1. Етносоціологія як наука та навчальна дисципліна.

Предмет, об'єкт, цілі та завдання етносоціології як спеціальної соціологічної теорії. Зв'язок етносоціології з іншими науками про етноси. Роль та місце етносоціології в системі знань про етнос. Методи, які використовує етносоціологія: спостереження, аналіз документів, опитування та їх специфіка щодо предмету етносоціології. Функції етносоціології.

Тема 2. Розвиток знань про етноси.

Виникнення та головні віхи розвитку знань про етноси. Еволюціонізм. Дифузійнізм. Американська історична школа. Соціологічна школа. Французький структуралізм. Зародження етнічної соціології в контексті історії і філософії. Погляди давньогрецьких учених на відмінності між народами. "Дух народу" Ш. Монтеск'є. Д. Юм про національний характер. Специфіка і розвиток національного характеру у працях Гельвеція, Гердера та Гегеля. Становлення психології народів як науки в ХІХ столітті. Народний дух як незмінна субстанція (М. Лацарус, Г. Штейнталь). Мова, міфи, звичаї як джерела пізнання етнопсихології у працях В. Вундта.

Становлення української етносоціологічної думки. Українські дослідники населення України в минулому та їх праці (Калиновський, Рубан, Маркевич, Костомаров, Драгоманов, Липинський, Багалій та інші)

Тема 3. Етнос та етнічність: основні підходи.

Проблема визначення поняття етносу та етнічності. Поняття етносу. Основні ознаки етносу. Форми існування етносів: клани, плем'я, народність, нація. Реальний та дисперсний вид існування етносів. Основні етнічні підрозділи: мікроетнічні одиниці, субетнічні одиниці та макроетнічні одиниці. Нація як найвища форма існування етносу. Визначальні характеристики нації. Основні ознаки нації: спільність мови; спільність території; спільність економічного життя; спільність матеріальної та духовної культури; національна самосвідомість. Значення нації. Психологічний аналіз культури. Матеріальна та нематеріальна культура. Суб'єктивна культура. Культура як етнодиференціююча ознака. Чинники крос-культурних відмінностей: соціально-психологічні чинники та об'єктивні умови навколишнього середовища. Функції культури. Взаємозв'язок між культурою та етносом. Поняття культурної трансмісії. Варіативність інкультурації в дитячому та підлітковому віці. Основні підходи до розуміння природи етносу. Структура етносу: рівні структурних елементів.

Тема 4. Етногенез. Проблеми українського етногенезу.

Основні фактори та етапи етногенезу. Ментальність як інтегральна етнопсихологічна ознака етносу. Структура ментальності: емоційний (емотивний), когнітивний (вербальний) та поведінковий компоненти. Зовнішні та внутрішні умови формування ментальності. Етнокультурна варіативність комунікації та регуляторів соціальної поведінки. Залежність комунікації від етнокультурного контексту. Експресивна поведінка і етнос. Основні етапи україногенезу. Особливості та проблеми україногенезу.

Тема 5. Етнічна психологія.

Проблема етнічної ідентичності та самоідентифікації. Поняття етнічної ідентичності як ключового елементу етнічної самосвідомості. Компоненти етнічної ідентичності: етнічна самоназва та етнічна обізнаність. Типи етнічної ідентичності: моноетнічна ідентичність з своєю етнічною групою; біетнічна; моноетнічна ідентичність з чужою етнічною групою; маргінальна етнічна ідентичність. Етапи становлення етнічної ідентичності. Чинники розвитку етнічної ідентичності: особливості етнічної соціалізації; специфіка етноконтрактного середовища; статусні відносини між етнічними групами. Стратегії підтримання етнічної ідентичності. Психологічна структура етносу. Установки і стереотипи міжетнічних стосунків. Психологічні особливості народів світу.

Тема 6. Етнічна мозаїчність людства.

Різновиди етносів, підходи до їх класифікації. Географічна класифікація етносів. Принципи антропологічної класифікації етнічних спільнот. Мовна класифікація етносів. Господарсько-культурна класифікація. Поняття етнічної диспозиції. Поняття соціальної установки як внутрішнього стану готовності. Специфіка етнічної установки. Компоненти етнічної установки: когнітивний, емоційний та конативний компоненти. Рівні етнічної установки. Поняття етнічного стереотипу. Етностереотип як спрощений образ групи. Структура стереотипу: ядро та мінливі судження. Види стереотипів: аутостереотип та гетеростереотип. Форми етнічних стереотипів. Властивості етнічних стереотипів: емоційно-оцінний характер, стійкість щодо нової інформації, узгодженість, неточність.

Тема 7. Світові тенденції розвитку етнічних спільнот.

Етнічні контакти та їх результати. Феномен діаспори. Українська діаспора в світі: становлення, розвиток, сучасний стан. Світові тенденції розвитку етнічних спільнот. Етнічні традиції, звичаї, обряди різних народів, зокрема українців, та їх психологічний аналіз: етноси Європи, етноси Азії, етноси Північної Америки, етноси Південної Америки, етноси Африки, етноси Австралії.

Тема 8. Етнополітичні фактори міжетнічних відносин.

Взаємодія політичних факторів та міжетнічних відносин. Мультикультуралізм як основа соціальної політики сучасної демократичної держави. Політична коректність як інструмент етнічної та мовної політики держави.

Основні поняття етнополітології. Національне питання. Націоналізм, шовінізм, космополітизм, інтернаціоналізм, геноцид, етноцид та інші.
Політичні фактори етнонаціональних процесів в Україні. Концептуальні засади націєбудівництва в Україні.

Тема 9. Етнонаціональні конфлікти та засади їх урегулювання. .

Основні підходи до розуміння міжетнічного конфлікту. Типологія конфліктів та особливості сучасних етнонаціональних конфліктів.

Поняття етнічного конфлікту. Етнічний конфлікт як конкуренція між групами. Форми етнічних конфліктів: боротьба та війна. Теорії виникнення етнічних конфліктів. Теорії міжгрупових конфліктів як продукту універсальних психологічних характеристик. Теорії міжгрупових конфліктів, основою яких виступають індивідуальні відмінності. Теорії реального конфлікту. Теорії соціальної ідентичності. Критерії виокремлення етнічних конфліктів. Види етнічних конфліктів: швидкоплинні та ті, що протікають в'яло; локальні, регіональні та глобальні; соціально-економічні, культурно-мовні, політичні, територіальні. Міжетнічна напруженість. Стадії етнічних конфліктів: передкризова, власне кризових проявів (пік кризи), посткризового періоду. Відкриті та приховані конфлікти. Детермінанти етнічних конфліктів: етнічна та національна упередженість, націоналістичні настрої. Стратегії поведінки та шляхи врегулювання етнічних конфліктів: застосування правових механізмів; переговори; інформаційний шлях. Переорієнтована агресія (К. Лоренц), введення надгрупових цілей (М. Шериф), введення додаткових ідентичностей (Тешфел). Метод визначення прихованих мотивів. Метод подолання негативних емоцій. Метод переговорів. Метод відновлення комунікації між конфліктуючими сторонами.

Причини і особливості етнонаціональних конфліктів в Україні.

Тема 10. Структура, характер, проблеми багатоетнічності в Україні.

Інтегративні та дезінтегративні процеси у поліетнічному суспільстві. Диференціація за етнічним принципом населення країни у головних сферах суспільного життя. Дискримінація за етнічними ознаками. Маргіналізація етнічних груп як наслідок дискримінації.

Фактори та умови формування багатоетнічності України. Теоретичні та практичні проблеми національного будівництва в Україні. Національна та мовна політика в Україні.

Теми практичних занять

Тема 1. Етносоціологія як наука та навчальна дисципліна.

Предмет, об'єкт, цілі та завдання етносоціології. Методи, які використовує етносоціологія: спостереження, аналіз документів, опитування та їх специфіка щодо предмету етносоціології. Функції етносоціології.

Тема 2. Розвиток знань про етноси.

Виникнення та головні віхи розвитку знань про етноси. Еволюціонізм. Дифузійонізм. Американська історична школа. Соціологічна школа. Французький структуралізм. Зародження етнічної соціології в контексті історії і філософії. Погляди давньогрецьких учених на відмінності між народами. Мова, міфи, звичаї як джерела пізнання етнопсихології у працях В. Вундта. Становлення української етносоціологічної думки.

Тема 3. Етнос та етнічність: основні підходи.

Поняття етносу. Основні ознаки етносу. Форми існування етносів: клани, плем'я, народність, нація. Реальний та дисперсний вид існування етносів. Основні етнічні підрозділи: мікроетнічні одиниці, субетнічні одиниці та макроетнічні одиниці. Нація як найвища форма існування етносу. Культура як етнодиференціююча ознака. Чинники крос-культурних відмінностей: соціально-психологічні чинники та об'єктивні умови навколишнього середовища. Функції культури. Взаємозв'язок між культурою та етносом.

Тема 4. Етногенез. Проблеми українського етногенезу.

Основні фактори та етапи етногенезу. Ментальність як інтегральна етнопсихологічна ознака етносу. Структура ментальності: емоційний (емотивний), когнітивний (вербальний) та поведінковий компоненти. Зовнішні та внутрішні умови формування ментальності. Етнокультурна варіативність комунікації та регуляторів соціальної поведінки. Залежність комунікації від етнокультурного контексту. Експресивна поведінка і етнос. Основні етапи україногенезу. Особливості та проблеми україногенезу.

Тема 5. Етнічна психологія.

Поняття етнічної ідентичності як ключового елементу етнічної самосвідомості. Компоненти етнічної ідентичності: етнічна самоназва та етнічна обізнаність. Типи етнічної ідентичності: моноетнічна ідентичність з своєю етнічною групою; біетнічна; моноетнічна ідентичність з чужою етнічною групою; маргінальна етнічна ідентичність. Етапи становлення етнічної ідентичності. Чинники розвитку етнічної ідентичності: особливості етнічної соціалізації; специфіка етноконтактного середовища; статусні відносини між етнічними групами. Стратегії підтримання етнічної ідентичності.

Тема 6. Етнічна мозаїчність людства.

Різновиди етносів, підходи до їх класифікації. Поняття етнічної диспозиції. Поняття соціальної установки як внутрішнього стану готовності. Специфіка етнічної установки. Компоненти етнічної установки: когнітивний, емоційний та конативний компоненти. Рівні етнічної установки. Поняття етнічного стереотипу. Форми етнічних стереотипів. Властивості етнічних стереотипів: емоційно-оцінний характер, стійкість щодо нової інформації, узгодженість, неточність.

Тема 7. Світові тенденції розвитку етнічних спільнот.

Етнічні контакти та їх результати. Феномен діаспори. Українська діаспора в світі: становлення, розвиток, сучасний стан. Світові тенденції розвитку етнічних спільнот.

Тема 8. Етнополітичні фактори міжетнічних відносин.

Взаємодія політичних факторів та міжетнічних відносин. Мультикультуралізм як основа соціальної політики сучасної демократичної держави. Політична коректність як інструмент етнічної та мовної політики держави.

Тема 9. Етнонаціональні конфлікти та засади їх урегулювання.

Поняття етнічного конфлікту. Форми етнічних конфліктів: боротьба та війна. Теорії виникнення етнічних конфліктів. Види етнічних конфліктів: швидкоплинні та ті, що протікають в'яло; локальні, регіональні та глобальні; соціально-економічні, культурно-мовні, політичні, територіальні. Міжетнічна напруженість. Стадії етнічних конфліктів: передкризова, власне кризових проявів (пік кризи), посткризового періоду. Відкриті та приховані конфлікти. Детермінанти етнічних конфліктів: етнічна та національна упередженість, націоналістичні настрої. Стратегії поведінки та шляхи врегулювання етнічних конфліктів: застосування правових механізмів; переговори; інформаційний шлях. Переорієнтована агресія (К. Лоренц), введення надгрупових цілей (М. Шериф), введення додаткових ідентичностей (Тешфел). Метод визначення прихованих мотивів. Метод подолання негативних емоцій. Метод переговорів. Метод відновлення комунікації між конфліктуючими сторонами. Причини і особливості етнонаціональних конфліктів в Україні.

Тема 10. Структура, характер, проблеми багатоетнічності в Україні.

Інтегративні та дезінтегративні процеси у поліетнічному суспільстві. Диференціація за етнічним принципом населення країни у головних сферах суспільного життя. Дискримінація за етнічними ознаками. Маргіналізація етнічних груп як наслідок дискримінації. Фактори та умови формування багатоетнічності України. Теоретичні та практичні проблеми національного будівництва в Україні. Національна та мовна політика в Україні.

Теми лабораторних робіт

Лабораторні роботи не передбачені.

Самостійна робота

Самостійна робота передбачає підготовку індивідуальних проектів за актуальними темами етносоціології. Перевірка здійснюється під час практичних занять, проект надається у вигляді доповіді та презентації. Також заплановано можливість виконання рефератів, студентам надаються актуальні наукові матеріали для самостійного вивчення та подальшого обговорення

Література та навчальні матеріали

Базова література

1. Арбеніна В.Л. Етносоціологія. Навч. посібник. - Х.: ХНУ, 2007
2. Цивілізаційна ідентичність українства: історія і сучасність / авт. кол.: О.Рафальський (керівник), Я. Калакура (науковий редактор), О. Калакура, М. Юрій. Київ: ІПіЕнд ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2022. 512 с.
3. Євтух В.В. Етносоціологія. Довідник / Нац.пед.ун-т ім. М.П. Драгоманова, ін-т етнічних, регіональних та діаспорознавчих студій, Центр етноглобалістики. – К. Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2011. - 205 с.
4. Глобалізація і культурна ідентичність: український вимір : монографія / О. Білий, О. Гомілко, С. Лозниця та ін. — К. : Наукова думка, 2018. — 279 с.
5. Ляпіна Л. А. Етносоціологія : навч. посіб. / Л. А. Ляпіна. – Миколаїв : ЧНУ ім. Петра Могили, 2013.
6. Савчук Б., Українська етнологія: Навч.посібник. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2004. – 560с.
7. Крюкова М.А. Етнопсихологія: навчально-методичний посібник (в допомогу до самостійної роботи для здобувачів вищої освіти ступеня магістра факультету психології, політології та соціології факультету психології, політології та соціології НУ «ОЮА») / М.А. Крюкова, Ю.В. Форманюк – Одеса: Фенікс, 2020. – 106 с.

Допоміжна література

8. Етнографія України. Навч. посібник / За ред. Макарчика С.Л. – Львів: Світ,
9. Лапан, Т., Химович, О. (2023). СОЦІАЛЬНІ ІНСТИНКТИ УКРАЇНЦІВ: ЕТНОСОЦІОЛОГІЯ В. ЯНІВА. Collection of Scientific Papers «ΛΟΓΟΣ», (June 23, 2023; Oxford, UK), 162–166. <https://doi.org/10.36074/logos->
10. Касьянов Г.В. Теорії нації та націоналізму: Монографія. – К.: Либідь, 1999.
11. Практикум з соціології для студентів усіх спеціальностей денної форми навчання / М. В. Бірюкова, В.О. Болотова, В.В. Бурега та ін.; підзаг. ред. проф. Буреги В.В. – Х. : НТУ «ХПІ», 2015.// <http://web.kpi.kharkov.ua/sp/wp-content/uploads/sites/95/2015/11/Praktikum-2015.pdf>
12. Соціологія : підручник для студ. вищ. навч. закладів / за ред. В. Г. Городяненка. – К. : Вид. центр «Академія», 2010.
13. Черниш Н. Соціологія : підруч. за рейтингово-модульною системою / Н. Черниш. – К. : Знання, 2009. – 430 с.
14. Півтора Г.П. Походження українців, росіян, білорусів та їх мов. – К.:ВЦ Академія, 2001.
15. Тиводар М. Етнологія. Навч. посібник. – Львів: Світ, 2004
16. Шнаппер Д. Спільнота громадян. Про модерну концепцію нації / Пер.з француз. – Х.: Фоліо, 2007. – 223 с.
17. Євтух В.В. Етносоціологія. Етнічна динаміка українського суспільства. - К., Знання, 2007
- 18.Юрій М.Ф. Етнологія: Навчальний посібник. – К.: Дакор, 2006. – 360с.

Система оцінювання

Критерії оцінювання успішності студента та розподіл балів

100% підсумкової оцінки складаються з результатів оцінювання у вигляді екзамену (20%) та поточного оцінювання (80%).

Екзамен проводиться у письмовій формі з подальшою усною відповіддю. Поточний контроль включає підготовку індивідуальних завдань (проектів) - 20%, дві модульні контрольні роботи - по 10%, контрольні опитування за темами - 40%

Шкала оцінювання

Сума балів	Національна оцінка	ECTS
90–100	Відмінно	A
82–89	Добре	B
75–81	Добре	C
64–74	Задовільно	D
60–63	Задовільно	E
35–59	Незадовільно (потрібне додаткове вивчення)	FX
1–34	Незадовільно (потрібне повторне вивчення)	F

Норми академічної етики і політика курсу

Студент повинен дотримуватися «Кодексу етики академічних взаємовідносин та доброчесності НТУ «ХПІ»: виявляти дисциплінованість, вихованість, доброзичливість, чесність, відповідальність. Конфліктні ситуації повинні відкрито обговорюватися в навчальних групах з викладачем, а при неможливості вирішення конфлікту – доводитися до відома співробітників дирекції інституту. Нормативно-правове забезпечення впровадження принципів академічної доброчесності НТУ «ХПІ» розміщено на сайті: <http://blogs.kpi.kharkov.ua/v2/nv/akademichna-dobrochesnist/>

Погодження

Силабус погоджено

Дата погодження, підпис

Завідувач кафедри
Володимир МОРОЗ

30.06.2023

Дата погодження, підпис

Гарант ОП
Марина БІРЮКОВА

30.06.2023